
ÖTVÖS PÉTER

Alius aquila

Az irodalmi kultusz mindig igyekszik definiálni az első nemzeti költőt. A magyar irodalomban Rimay János jelölte meg elődjét, Balassi Bálintot. Azt írta róla, Balassi utolérhetetlen sas a többi apró madarak számára. A toposz talán Dantétól származik, ő így, sasként jelölte meg az „örök első költőt”, Homéroszt. Ismerünk azonban további példákat is. A nürnbergi irodalomszervező, Sigmund Birken (1626–1681) eképpen mutatta be a fiatal költőnő, Catharina Regina von Greiffenberg (1633–1694) tehetségét: ő nem csupán csengő hangú hattyú, de magasan repülő sas, aki mindenkit messze megelőz. A Rimay által is használt metafora tehát több irodalomban is megtalálható.

Kulcsszavak: irodalmi kultusz, első nemzeti költő, sas-metafora

1. Az elmúlt század „fordulatja” minden mesterség, ezzel a tudomány rendkívüli fejlődését, „ékessen való virágoztatását” is magával hozta. Így írta Rimay János annak az előszónak mindjárt az elején, amelyet Balassi Bálint összegyűjtött versei elé szánt. Ez a Madách Gáspár másolatában fennmaradt, vélhetően csak élete végén megfogalmazott előszó jelentős művelődéstörténeti és irodalmi dokumentum: a Rimay-filológia gyakran hivatkozott és idézett szövege. Itt tesz határozott bizonyosságot arról, hogy „Balassi tudományos elméjéből írt tudós énekit ő maga egybe szedegette s renddel helyeztette.” Fontos és méltó munkába fogott, hiszen az elmúlt században a tudományok buzgó művelése mellett szerencsére „az magyar nyelvnek sem lött csalatkozása és fogyatkozása,” példázza ezt most már maradandóan Balassi Bálint, aki „mint az sas az több apró madarak előtt, úgy ő minden magyar elméjek előtt az magyar nyelvnek di-csősége fundamentomába való állásával felette előhaladott s célt tött az pályafutásra, ezben az pályafutásban való serénkedőknek fel.”¹ Ez a *translatio* (metafora), a sasként elképzelt Balassi és csak nyomában a többi magyar nyelvű költő, az apró madarak, fontos poétikatörténeti megállá-

---

¹ ECKHARDT (1955: 40), illetve a maihoz közelítő helyesírással: ÁCS (1992: 49).

pítás, utóélete rendkívül gazdag. Egy jelentős, Balassi Bálint költői nyelvének közeli utóéletét vizsgáló monográfiának egyenesen címe is lett ilyen formában: *A sas és az apró madarak*.² A szerző itt szoros retorikai értelmezést ajánl: a költői utánzás ugyan lehetséges Rimay szerint, de „[a]z *aemulatio*ra nincs mód.”³ A jól ismert szókép eredetét, elterjedtségét, kortárs környezetét sokáig nem vizsgálták, a jegyzetelésben egyébként nagyon figyelmes Eckhardt Sándortól sem tudtunk meg ezekről többet.⁴ Elsőként „az első költők” mitológiájának építését és építtetését vizsgáló Kőszeghy Péter szolt a lehetséges legfontosabb irodalmi szövegforrásról „az örök első költő, Homérosz” kultusza kapcsán.⁵ Az *Isteni Színjátékban* a költő ugyanis éppen sashoz hasonlítja Homéroszt, „ki többi felett sasként száll, repülve.”⁶ Kőszeghy után néhány évvel Horváth Iván kimondottan ezt a lehetséges forrást állítja költészettörténeti vizsgálatának középpontjába, idézve már bővebben az eredeti szöveghelyet és annak magyar fordítását is (*Pok*. IV. 94–96, a magyar sorokat Babits Mihály fordításában).⁷ A közvetlen Dante-hatás kérdését ugyan óvatosan kezeli, ebben maga is kételkedik. Inkább latin közvetítőt feltételez, de nyomatékosan felhívja a figyelmet arra, hogy a Rimay-előszóban „több olyan fordulatot is találunk, amely az olvasót joggal emlékeztetheti Dantéra.”⁸ Hét szöveghelyet és -párhuzamot vizsgál meggyőző logikával (a legerősebb érv talán az előszóban előforduló *Dantes* név) és ezekből aztán így következtet: „[ö]nmagában e hét szöveghely egyike sem túl erős Dante párhuzam – együtt azonban talán már alátámasztják azt a feltevést, hogy Rimay Dante figyelembevételével vetette papírra sas-hasonlatát.”⁹

2. Rimay saját összetett hasonlatát a kiművelt, tudományosan is rangos magyar nyelvű költészetre, illetve annak első művelőjére, Balassi Bálintra vonatkoztatta. Második példám, *a másik sas*, idegen (német) nyelvű, valamivel későbbi és inkább az inspirált, mintsem a tudós költészetre vo-

---

² SZILASI (2008).

³ SZILASI (2008: 17).

⁴ ECKHARDT (1955: jz, 3. 183–184).

⁵ KŐSZEGHY (1994).

⁶ KŐSZEGHY (1994: 700). A szerző megadja természetesen a hivatkozott helyet is, bár a fordítót nem (nyilvánvalóan azonban Babits Mihály): *Pok*. 4, 96.

⁷ HORVÁTH (2009).

⁸ HORVÁTH (2009: 142).

⁹ HORVÁTH (2009: 143).

natkozik. A nürnbergi Sigmund Birken, később *von Birken* (1626–1681), a század legaktívabb irodalomszervezője és legtermékenyebb szerzője volt. Kiterjedt kapcsolatrendszerrel épített fel és nagyon sokat tett irodalmi vezető pozíciójának (*Wortführer*) megteremtéséért és az utókor jó emlékezetéért. Nem volt még húsz esztendő, amikor már két költői (és nyelvművelő) társaságnak is tagja, ugyanakkor, 1645 decemberében, nevelői állást kapott Wolfenbüttelben: a hercegek (Anton Ulrich és Ferdinand Albrecht) házitanítója lett. Egykori tanítványától, Anton Ulrichtól később nagy kihívást is kapott: a *princeps et poeta* szövevényes cselekményű történelmi regényt írt és Birken regénypoétikai szempontból sokat segített neki.¹⁰ Úgy dolgozta ki saját, önállóan először 1679-ben megjelent poétikáját (*Teutsche Rede-bind und Dicht-kunst*), hogy több kortársának, társasági tagtársának (*Mitgesellen*) írását még kéziratban elolvasta, bírálta, javította és a nyomtatványt gyakran előszóval is bevezette. Így történt ez a 17. század legjelentősebb osztrák költőnőjének az esetében is: Catharina Regina von Greiffenberg bárónő (1633–1694) első nagyszabású irodalmi vállalkozásán szintén nagy igyekezettel dolgozott.¹¹ A család, pontosabban a bárónő nevelőapja, meglepetésnek szánta a fiatal költőnő vallásos szonettjeinek megjelentetését. A kéziratot Birken (a bárónő tudta nélkül) megkapta, sok időt töltött a szerkesztéssel, majd a közel harminc oldalas előszavában (*Vor-Ansprache zum edlen Leser*) a bárónő elragadtatott, *Jézustól diktált* költszetét és vele az inspirált költészet poétikáját is bemutatta. A költőnő tehetségének és *mennyei hárfájának* dicséretét most németül is idézem: a *himmelgeistige KunstSängerin*

welche nicht allein vor süßklingende Schwanen / sondern auch vor hochfligende Adler / (inmassen sie / neben andern ihres gleichen / in dem preißwürdigen Adlerland gehecket worden) zuachten / als die da andern Dichtfedern weit vorfliegen und dieselben übergeistern.¹²

Ez a mondat magyar fordításban megközelítően így hangzik:

ez a mennyből áldott művészi énekesnő nem csupán az édesen éneklő, csengő hangú hattyúkhöz hasonlítható, hanem inkább a magasan repülő sasokhoz, akik (amennyiben a hozzájuk hasonlókkal együtt a sa-

¹⁰ VON BRAUNSCHWEIG und LÜNEBURG-WOLFENBÜTTEL (1669–1673).

¹¹ VON GREIFFENBERG (1662).

¹² VON GREIFFENBERG (1662: vj-vij).

sok nemes országban születtek) minden más költői tollat¹³ előttük repülve messze megelőznek és azok szellemét felülmúlják.

Méltatlan lenne most valamely közös forrást keresni vagy komolyabb, összehasonlító következtetésre jutni. Annyit szeretnék csupán állítani (és ezt a csekélységet is elég érdekesnek találok), hogy a sasokat csak mesziről követő madarak képe több irodalomban is szólássá rögzült.

Felhasznált irodalom

- ÁCS 1992   ÁCS P., *Rimay János Írásai*, Budapest, 1992.
- VON BRAUNSCHWEIG und LÜNEBURG-WOLFENBÜTTEL 1669–1673
A. U. VON BRAUNSCHWEIG UND LÜNEBURG-WOLFENBÜTTEL, *Die Durchleuchtige Syreninn Aramena*, 3 Teile, Nürnberg, 1669–1673.
- ECKHARDT 1955   ECKHARDT S., *Rimay János Összes Művei*, Budapest, 1955.
- VON GREIFFENBERG 1662
C. R. VON GREIFFENBERG, *Geistliche Sonette / Lieder und Gedichte*, Nürnberg, 1662.
- HORVÁTH 2009   HORVÁTH I., „Olvasta-e Dantét Rimay?“, in: Csörsz R. I. et al. (szerk.), *MARGONAUTÁK. Írások Margócsy István 60. születésnapjára*, Budapest, 2009, 139–143.
- KŐSZEGHY 1994   KŐSZEGHY P., *Balassi Bálint mitológiája, avagy az első költő*, Irodalomtörténeti Közlemények, 98 (1994), 5–6; 695–705.
- SZILASI 2008   SZILASI L., *A sas és az apró madarak. Balassi Bálint költői nyelvének utóélete a XVII. század első harmadában*, Budapest, 2008.

The Other Eagle

The literary cult always tries to define the first national poet. In the Hungarian literary history it was Rimay, who declared Balassi Bálint for the first poet. He wrote that Balassi as a leading eagle was untouched by little birds. This metaphor may stem from Dante: he marked out Homer for eagle, the very first poet ever. We know other examples for this type of metaphor. Sigmund Birken, the literary organizer in Nuremberg presented the young poetess Catharina Regina von Greiffenberg as follows: She is not only a tinkling swan but a high flying eagle, who is the first before all. This metaphore is present in several different literature.

Keywords: literary cult, the first national poet, the eagle-metaphor

¹³ A *Dichtfeder* egyéni szóalkotás (Birken, több kortársához hasonlóan, örömét lelta a meglepetést okozó új szavak feltalálásában és használatában), itt egy szóösszetételbe sűríti a hasonlat két elemét: *költő* és *madár*.